

*Роман Сергійович Кваша,
в. о. наукового співробітника відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор філософії в галузі права
ORCID: 0000-0003-4284-4917*

СТАЛКІНГ (НАВ'ЯЗЛИВЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ): ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ

Постановка проблеми. У час повномасштабної агресивної війни, яку РФ розв'язала і веде проти України та Українського народу з порушенням норм міжнародного права, вчиняючи злочини проти людства, значно зросла кількість проявів насильства та переслідування на тимчасово окупованих територіях нашої держави.

Загалом насильство серед різних верств населення в сучасному суспільстві набуло нових рис. Глобалізація, у тому числі інформаційна, діджиталізація фактично всіх сфер життя зумовлює і виникнення нових форм кримінально протиправного насильства, а також іншої девіантної поведінки. Також за останні роки уже звичними для широких верств населення стали такі неологізми, як «булінг», «сталкінг», «мобінг», «харасмент», «хейзинг» та інші, що позначають різноманітні форми насильницької девіантної поведінки. Характеристика насильства не буде повною без розгляду такого його різновиду, як переслідування або сталкінг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У юридичній науці різновидам кримінального насильства приділяли увагу: М. Бабаєв, О. Бандурка, Ю. Баулін, І. Богатирьов, В. Василевич, Б. Головкін, В. Голіна, В. Горбачевський, В. Грищук, І. Даньшин, О. Джужа, В. Дрьомін, А. Закалюк, А. Зелінський, І. Карпець, О. Колб, О. Костенко, В. Кузнєцов, І. Лановенко, О. Литвинов, П. Михайленко, В. Навроцький, Ю. Нікітін, А. Савченко, В. Тацій, В. Тихий, В. Туляков, П. Фріс, В. Шакун та багато інших.

Серед дисертаційних досліджень, які предметом своїм мали психологічне насильство, слід назвати такі: О. Гуртовенко «Психічне насильство у кримінальному праві України» (2008 р.); А. Кулієв «Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів проти особистості» (2009 р.); А. Йосипів «Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ» (2009 р.); Н. Скриннікова «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми жіночої статі» (2012 р.); О. Григор'єва «Агресія та її прояв у злочинах насильницької спрямованості» (2017 р.); Г. Собко «Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству» (2020 р.) тощо.

Мета статті. З огляду на європейські прагнення України необхідним є встановлення особливостей зарубіжного досвіду протидії сталкінгу засобами кримінальної юстиції.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Слово «сталкінг» має англійське походження від «toStalk», що означає ходити особливим способом, обачно та крадькома [1]. Вочевидь, таке походження слова «сталкінг» перетворює його на термін з визначеним змістом, що ґрунтується на зв'язку терміна «сталкінг» з полюванням і фактично дає уявлення про поведінку сталкера – приховане переслідування жертви з боку мисливця, за якого не враховуються інтереси особи, яку переслідують, а також вказує на серію небажаних комунікацій між ними, що породжує страх у жертви. Тобто сталкінг у розумінні відносин між людьми передбачає переслідування однією людиною іншої людини, що спрямоване на порушення її особистої безпеки та викликає страх, невпевненість, відчуття безпорадності, незахищеності, тривоги, емоційний дискомфорт, стрес та повну дестабілізацію її повсякденного життя.

На сьогодні у зарубіжних країнах проблема переслідування, наслідків переслідування та запобігання переслідуванню достатньо розроблена. Існує, відповідно, і велика кількість підходів стосовно розуміння поняття «сталкінг» (або «переслідування»). На думку Дж. Рейд Мелой (J. Reid Meloy), сталкінг – це одержима поведінка, що повторюється та полягає у переслідуванні й домаганні особи, яка відчуває загрозу у зв'язку з такою поведінкою [2]. П. Тьядену (P. Tjaden) і Н. Тоенсу (N. Thoennes) вважають, що під сталкінгом розуміють неодноразово повторювані домагання або загрозові дії, а саме слідування за особою, поява біля місця проживання або місця навчання особи, яку переслідують, залишення письмових повідомлень або предметів, телефонне домагання, заподіяння шкоди власності жертви [3]. П. Е. Мюллен (P. E. Mullen) та інші визначають сталкінг як множину повторюваних і тривалих дій, що належать до спроб пошуку, комунікації, або до спроб установлення контакту з особою, яка цього не бажає (при наближенні до жертви, під час її супроводу та постійне стеження [4]. На думку В. Форастьєрі (V. Forastieri), психологічне насильство та домагання передбачають цілий ряд дій: словесні чи інші образи, психологічні та соціальні домагання, травля і погрози [5]. Бразильський дослідник Ж. Лейт вважає, що переслідування – це форма насильства, за якої активний суб'єкт (злочинець) проникає у сферу приватності жертви, постійно повторюючи одну й ту ж дію різними способами та поведінкою, використовуючи різноманітну тактику та засоби, як-от дзвінки на мобільний телефон, у двері будинку, написання любовних повідомлень, телеграм, надсилання букетів квітів, небажаних подарунків, передплата небажаних періодичних видань, повідомлення на банерах, розміщених біля місця проживання жертви, перебування біля школи чи роботи, очікування проходження жертви у певному місці, відвідування одного і того ж з жертвою місця дозвілля, супермаркету тощо. «Вчинити переслідування» означає «підбурювати страх, руйнувати життя і створювати невизначеність», і ця поведінка часто може спричинити серйозне насильство і навіть смерть особи [6].

Згідно з роз'ясненням терміна «переслідування», наданим у 2002 році Національним центром жертв злочинів США, це – особливий вид правопорушень, який відрізняється від інших тим, що у випадку переслідування віктимізується одна і та ж жертва, правопорушення становить ланцюг інцидентів різного ступеня тяжкості, що стабілізують постійний і тривалий вплив злочинця на жертву [7]. За визначенням Національного інституту юстиції США, переслідування – це поведінка, спрямована на конкретну людину, включаючи повторну (систематичну) візуальну чи фізичну близькість, небажане спілкування, усну, письмову або непряму погрозу чи їх комбінацію, що може викликати у жертви обґрунтований страх. Цей Інститут ідентифікує переслідування як різновид побутового насильства (належить до правопорушень влади та контролю) [3].

Попри теоретичну розробленість проблеми переслідування, універсальне визначення цього явища науковцями не запропоновано, що є абсолютно природним, оскільки переслідування, на відміну від інших правопорушень, може характеризуватися різноманітними зовнішніми проявами, комбінацією різних типів протиправної поведінки сталкера [8].

Зазначимо, що у кримінальних кодексах багатьох держав передбачено відповідальність за переслідування. США стали першою країною, де було криміналізовано відповідну протиправну поведінку. Так, у Каліфорнії у 1999 році було встановлено кримінальну відповідальність за кіберпереслідування. Фактично приводом для цього стала гучна справа Гері Деллапента (Gary Dellapenta), якого було звинувачено у кіберпереслідуванні, а саме у «переслідуванні через посередника» (stalkingbyproxy) [9]. Деллапент, який посварився з жінкою, вирішив помститися їй, розмістивши від її імені декілька рекламних оголошень на сумнівних інтернет-сайтах, у яких вказав, що хоче реалізувати свої еротичні фантазії, пов'язані з груповим сексом, зґвалтуванням тощо. В оголошеннях була точно вказана домашня адреса, телефон жінки, код безпеки вхідних дверей, який Деллапент дізнався, використовуючи свою посаду в охороні. Потерпілу стали переслідувати ті, хто відгукнувся на рекламні оголошення або по телефону, або з'явившись за місцем проживання. Потерпіла була змушена покинути своє житло і протягом тривалого періоду ховатися, поки Деллапент не був арештований і переслідування припинилося [10].

Як зазначає Д. Андерсоне, у 2016 році у ЗМІ набула широкого розголосу кримінальна справа, в якій за кіберпереслідування і заволодіння персональними даними був засуджений громадянин США Майкл Даніель Рубенс (Michael Daniel Rubens) [11]. Він звинувачений у тому, що в період з 2012 по 2015 рік, перебуваючи за своїм місцем проживання, використовуючи спеціальну

комп'ютерну програму для приховування IP-адреси, зламав десятки інтернет-профільв жінок, у тому числі їх електронну пошту і сторінки соціальних мереж, незаконно отримав їх фотографії і особисті дані. Отримані зображення він використовував для створення порнографічного матеріалу, який далі публікував на різних вебсайтах в Інтернеті. Серед жертв Рубенса було багато його знайомих жінок, у тому числі колишні однокласниці, колеги, друзі друзів тощо. Рубенс створив електронну папку для кожної своєї жертви з тисячами файлів з приватною інформацією (відомості про сім'ю, колишні адреси, робочі місця тощо). Він ретельно збирав і зберігав дані про кожну з жінок-жертв. Зібрані особисті дані і створені порнографічні матеріали Рубенс використовував, щоб протягом багатьох років шантажувати, ображати і принижувати своїх жертв. Суддя, який розглядав цю справу, підкреслив, що настав час усвідомити, що кіберпереслідування в наші дні є дуже серйозним злочином [11].

Сталкінг криміналізовано у багатьох європейських країнах. Так, за КК Німеччини до правопорушень проти особистої свободи (розділ 18) належить переслідування (ст. 238). У статті встановлено кримінальну відповідальність за незаконне переслідування людини для того, щоб встановити з нею близькість, спробувати встановити з нею контакт за допомогою телекомунікаційних або інших засобів зв'язку або через третіх осіб, використовуючи її персональні дані, замовити для неї товари чи послуги або змушувати третіх осіб контактувати з нею, або погрожувати їй або близькій їй особі заповіданням смерті, тілесних ушкоджень, ушкодженням здоров'я або позбавленням свободи або вчиненням подібних дій, якщо це серйозно порушує її спосіб життя. За вчинення переслідування передбачене покарання у виді позбавлення волі не більше трьох років або штрафу. Більш суворе покарання (у виді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років) передбачено за переслідування, якщо злочинець, вчиняючи переслідування, ставить потерпілу особу, її родича чи іншу близьку особу у смертельну небезпеку або небезпеку спричинення тяжкої шкоди здоров'ю. Ще більш суворе покарання у виді позбавлення свободи від одного до десяти років передбачається за переслідування, у результаті якого спричинено смерть потерпілому, його родичу чи близькій особі. Як передбачено у частині 4 статті 238 КК Німеччини, переслідування, вчинене без кваліфікуючих ознак, належить (за українським процесуальним аналогом) до проваджень приватного обвинувачення, тобто провадження може бути відкрито за заявою потерпілого, за винятком випадків, коли через значний суспільний інтерес органи прокуратури уповноважені розпочати кримінальне провадження стосовно переслідувача [12].

Відповідно до статті 107а КК Австрії до злочинів проти свободи (розділ 3) віднесено постійне переслідування, за яке підлягає відповідальності кожен, хто незаконно та наполегливо переслідує іншу особу, підлягає позбавленню свободи до одного року або зі штрафом у розмірі до 720 щоденних ставок. Постійним переслідуванням іншої людини протягом тривалого часу визнаються випадки, коли винний шукає близькості з потерпілим або за допомогою телекомунікаційних засобів або інших засобів зв'язку чи третіх осіб робить це, або замовляє товари чи послуги для потерпілого, використовуючи його персональні дані, або публікує особисті дані, факти чи фотографії з приватного життя потерпілого без його згоди. Більш суворе покарання передбачено за переслідування, тривалість якого перевищувала один рік, або якщо внаслідок вчинених дій потерпілий вчинить самогубство. У такому випадку призначається покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років [13].

Кримінальна відповідальність за переслідування передбачена і в кодексах постсоціалістичних держав. Наприклад, Законом від 08.06.2017 КК Латвії було доповнено статтею 132-1, в якій передбачається відповідальність за переслідування, яким визнається неодноразове чи тривале переслідування іншої особи, стеження за нею, погрози на її адресу або спроба вступити з нею у небажане спілкування, якщо у такої особи були реальні підстави побоюватися за своє життя або за життя своїх близьких осіб. За ці діяння встановлено покарання у виді короткострокового позбавлення свободи, примусові роботи або штраф. Вказаний злочин розміщено у розділі XIII КК Латвії «Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини» [14]. Таким чином, законодавець цієї країни передбачив, що переслідування посягає на такий порядок суспільних відносин у сфері охорони здоров'я людини.

Згідно з § 157-3 Кодексу про покарання Естонії за переслідування встановлено грошове покарання або позбавлення волі на строк до одного року. Під переслідуванням розуміють багаторазові

або послідовні спроби встановити контакт з іншою особою, спостерігати за нею чи втручатися в конфіденційність іншої особи проти волі такої особи в інший спосіб, якщо намір чи наслідки цього діяння полягають у залякуванні, приниженні іншої особи або турбування її будь-яким іншим способом, якщо вказані діяння не містять ознак правопорушення, передбаченого в § 137 цього Кодексу (несанкціонований контроль і стеження за іншою особою з метою збору інформації про цю особу). Вказаною статтею Кодекс про покарання Естонії було доповнено законом від 26 червня 2017 року, що набрав чинності 6 липня 2017 року. У частині 2 статті 157-3 Кодексу про покарання Естонії передбачається така кваліфікуюча ознака переслідування, як вчинення його юридичною особою. Ця ознака з'явилася у зв'язку з прийняттям закону від 19.03.2019, який набрав чинності 1 липня 2019 року [15].

Важливим є досвід Грузії. З-поміж злочинів проти прав і свобод людини (розділ XXIII) у статті 151-1 криміналізовано переслідування (Stalking). Відповідна стаття була включена у КК Грузії відповідно до Закону від 4 травня 2017 року. Переслідуванням визнається незаконне спостереження особисто або через третіх осіб за особою або членом її сім'ї, або близьким родичем, чи встановлення небажаного спілкування телефоном, електронним чи іншим способом або будь-якими іншими умисними діями, що здійснюються регулярно і викликають психічні тортури до людини та/або обґрунтований страх застосування примусу проти людини та/або члена його сім'ї або близького родича та/або знищення майна, що змушує особу істотно змінити свій спосіб життя або створює реальну потребу в його зміні. Такі дії караються штрафом або громадськими роботами на строк від 120 до 180 годин або позбавленням волі на строк до двох років, з або без обмеження права на зброю. Кваліфікуючими ознаками переслідування визнаються вчинення діяння злочинцем щодо неповнолітньої особи, яка перебуває у безпорадному стані, інваліда або вагітної жінки; групою осіб; неодноразово; шляхом зловживання службовим становищем. Такі дії караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з обмеженням права на зброю або без нього [16].

Після тривалого обговорення у наукових джерелах і представниками громадськості [2] КК Бразилії 9 березня 2021 року було доповнено статтею 147-А, якою передбачається відповідальність за переслідування, яким визнається неодноразове переслідування будь-якої особи та будь-якими способами, погрожуючи фізичним чи психологічним впливом, обмежуючи можливість вільно пересуватися чи будь-яким іншим чином порушувати сферу свободи чи приватного життя. За переслідування передбачено покарання у виді позбавлення волі від шести місяців до двох років та штраф. За бразильським кримінальним законодавством передбачено збільшення наполовину штрафу у випадку, якщо переслідування вчинено стосовно неповнолітніх і людей похилого віку, стосовно жінок (у контексті домашнього та сімейного насильства та з мотивів гендерної нерівності), або якщо переслідування вчиняється стосовно двох або більше осіб чи із застосуванням зброї [9]. Наведено далеко не повний перелік країн, що встановили кримінальну відповідальність за переслідування.

Основні результати та висновки дослідження. Таким чином, криміналізація переслідування є загальносвітовою, а не регіональною (північноамериканською чи західноєвропейською) практикою, що свідчить про трансформацію насильницької злочинності у світі з тяжінням до її глобалізації та універсалізації кримінально-правових засобів протидії їй.

Законодавці зарубіжних країн по-різному визначають порядок суспільних відносин, на які посягає переслідування: особиста свобода (Німеччина, Австрія), здоров'я людини (Латвія), права та свободи людини (Грузія).

Нав'язливе переслідування характеризується необхідним ступенем суспільної небезпеки, що є підставою для криміналізації такої поведінки у КК України. Необхідність запровадження таких змін зумовлена впливом світових глобалізаційних процесів на розвиток злочинності, сучасними тенденціями поширення насильства в Україні в умовах воєнного стану, а також зарубіжним досвідом.

Список використаних джерел

1. Smith P. K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russel S., & Tippett. Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child and Psychiatry*. 2008. № 49. 376–385.
2. Meloy J. R. The psychology of stalking. San Diego, California. Academypress. 1998. URL: <https://cutt.ly/VnSXejr>

3. Stalking. Cambridge Dictionary. URL: <https://cutt.ly/PnSXyTa>
4. Miranda, Fátima. O stalking a legislação penal brasileira. Disponível em: URL: <https://cutt.ly/cnSZViK>
5. Foote D. You could get raped. Newsweek. 1999. URL: <https://cutt.ly/dnSZ8o9>
6. Gaëtan Gatiande Clérambault. Les Psychoses Passionelles. URL: <https://cutt.ly/PnSXtUQ>
7. Caetano, Eduardo Paixão. Perseguição obsessiva que ofende os valores de direitos humanos, o crime de stalking. Conteúdo Jurídico, 2015. URL: <https://cutt.ly/snSXrz2>
8. Forastieri, V. SOLVE: Integrating health promotion into workplace OSH policies. Trainer's guide (second edition). URL: <https://cutt.ly/pnSZ52t>
9. Bocij P. Cyberstalking: Harassment in the Internet Age and how to Protect Your Family. London, 2004. 288 p.
10. Definition and typology of violence. URL: <https://cutt.ly/unSXRzQ>
11. Андерсоне Д. А. Киберпреследование – разновидность преступных деяний в сфере защиты персональных данных. URL: <https://cutt.ly/FnSZ2fU>
12. Кримінальний кодекс Німеччини. URL: <https://cutt.ly/WnSZBXh>
13. Кримінальний кодекс Австрії. URL: <https://cutt.ly/CnSZV88>
14. Кримінальний кодекс Латвії. URL: <https://cutt.ly/vnSZ1Cn>
15. Кодекс про покарання Естонії. URL: <https://cutt.ly/GnSZMJG>
16. Кримінальний кодекс Грузії. URL: <https://cutt.ly/2nSZN79>

References

1. Smith P. K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russel S., & Tippett. Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child and Psychiatry*. 2008. № 49. 376–385.
2. Meloy J. R. The psychology of stalking. San Diego, California. Academypress. 1998. URL: <https://cutt.ly/VnSXejr>
3. Stalking. Cambridge Dictionary. URL: <https://cutt.ly/PnSXyTa>
4. Miranda, Fátima. O stalking a legislação penal brasileira. Disponível em: URL: <https://cutt.ly/cnSZViK>
5. Foote D. You could get raped. Newsweek. 1999. URL: <https://cutt.ly/dnSZ8o9>
6. Gaëtan Gatiande Clérambault. Les Psychoses Passionelles. URL: <https://cutt.ly/PnSXtUQ>
7. Caetano, Eduardo Paixão. Perseguição obsessiva que ofende os valores de direitos humanos, o crime de stalking. Conteúdo Jurídico, 2015. URL: <https://cutt.ly/snSXrz2>
8. Forastieri, V. SOLVE: Integrating health promotion into workplace OSH policies. Trainer's guide (second edition). URL: <https://cutt.ly/pnSZ52t>
9. Bocij P. Cyberstalking: Harassment in the Internet Age and how to Protect Your Family. London, 2004. 288 p.
10. Definition and typology of violence. URL: <https://cutt.ly/unSXRzQ>
11. Andersone D. A. Kyberpresledovanye – raznovydnos trestupnykhdeiany v sfere zashchyty personalnykh dannnykh. URL: <https://cutt.ly/FnSZ2fU>
12. Kryminalnyi kodeks Nimechchyny. URL: <https://cutt.ly/WnSZBXh>
13. Kryminalnyi kodeks Avstrii. URL: <https://cutt.ly/CnSZV88>
14. Kryminalnyi kodeks Latvii. URL: <https://cutt.ly/vnSZ1Cn>
15. Kodeks propokarannia Estonii. URL: <https://cutt.ly/GnSZMJG>
16. Kryminalnyi kodeks Hruzii. URL: <https://cutt.ly/2nSZN79>

Кваша Р. С. Сталкінг (нав'язливе переслідування): зарубіжний досвід кримінально-правової протидії

Криміналізація переслідування є загальносвітовою практикою, що свідчить про трансформацію насильницької злочинності у світі з тяжінням до її глобалізації та універсалізації кримінально-правових засобів протидії їй. Законодавці зарубіжних країн по-різному визначають порядок суспільних відносин, на які посягає переслідування: особиста свобода (Німеччина, Австрія), здоров'я людини (Латвія), права та свободи людини (Грузія). Нав'язливе переслідування характеризується необхідним ступенем суспільної небезпеки, що є підставою для криміналізації такої поведінки у КК України. Необхідність запровадження таких змін зумовлена впливом світових глобалізаційних процесів на розвиток злочинності, сучасними тенденціями поширення насильства в Україні в умовах воєнного стану, а також зарубіжним досвідом.

Ключові слова: сталкінг, нав'язливе переслідування, насильство, жертва, особиста свобода.

Kvasha R. S. Stalking (obsessive persecution): foreign experience of criminal counteraction

During the full-scale aggressive war that Russia has waged and is waging against Ukraine and the Ukrainian people in violation of international law, committing crimes against humanity, the number of acts of violence and persecution in the temporarily occupied territories of our country has increased significantly. Globalization, including

information, digitalization of virtually all spheres of life, leads to the emergence of new forms of violent crime, as well as other deviant behavior. Such neologisms as “bullying”, “stalking”, “mobbing”, “harassment”, “hazing” and others, which denote various forms of violent deviant behavior, have become commonplace for the general population. The characterization of violence will not be complete without considering its form of persecution or stalking.

The word “stalking” is of English origin from “to Stalk”, which means to walk in a special way, cautiously and stealthily. Apparently, this origin of the word “stalking” turns it into a term with a definite meaning, based on the connection between the term “stalking” and hunting and actually gives an idea of the stalker’s behavior – covert persecution of the victim by a hunter who does not take into account which is persecuted, and also points to a series of unwanted communications between them, which creates fear in the victim. That is, stalking in the understanding of human relations involves the persecution of one person by another, which is aimed at violating his personal security and causes fear, insecurity, helplessness, anxiety, emotional discomfort, stress and complete destabilization of another person’s daily life.

Today in foreign countries the problem of persecution, the consequences of persecution and the prevention of persecution is well developed.

Criminalization of persecution is a worldwide practice, which testifies to the transformation of violent crime in the world with the tendency to its globalization and universalization of criminal remedies. Legislators of foreign countries define the order of public relations in different ways: personal freedom (Germany, Austria), human health (Latvia), human rights and freedoms (Georgia). Qualifying signs of persecution are considered to be the commission of an act by a criminal against a helpless minor, a disabled person or a pregnant woman; a group of people; repeatedly; by abuse of office. Obsessive persecution is characterized by the necessary degree of public danger, which is the basis for the criminalization of such illegal behavior in the Criminal Code of Ukraine. The need for such changes is due to the impact of globalization on the development of crime, current trends in the spread of violent crime in Ukraine under martial law, as well as foreign experience.

Key words: stalking, obsessive persecution, violence, victim, personal freedom.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-35